

Список використаних джерел:

1. Доклад о мировой торговле 2013 [Электронный ресурс] : Доклад секретариата Конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. – Режим доступа : http://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2013_ru.pdf
2. Зовнішня торгівля України : Статистичний збірник / відповідальний за випуск А. Фризоренко. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 104 с.
3. Зовнішньоторговельний баланс України [Електронний ресурс] : експрес-випуск Державної служби статистики України від 14.08.2014 р. № 351/0/08.2вн-14. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2014/08_14/206.zip
4. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник / Гребельник О. П. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
5. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посібн. / за ред. О. В. Шкурупій. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
6. Тюріна Н. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посібн. / Н. М. Тюріна, Н. С. Карвацька. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 408 с.
7. Соркин С. Л. Эффективность внешнеэкономической деятельности: понятие, измерение и оценка : монография / С. Л. Соркин. – Гродно : ГрГУ, 2011. – 130 с.
8. Вакульчик О. М. Аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О. М. Вакульчик, Д. П. Дубицький // Вісник Академії митної служби України. Серія : “Економіка”. – 2012. – № 2. – С. 75–82.

УДК 338.24.021.8

Т. О. Пасічник, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту ЗЕД
Академії митної служби України

**ІННОВАЦІЙНИЙ ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Розглянуто питання інноваційних індикаторів конкурентоспроможності національної економіки України. Показано, що для зростання конкурентоспроможності через інновації слід підтримувати високий рівень освіти населення, пропонувати стимули для інвестування в нові підприємства, розвивати економічні та правові інститути в країні.

Ключові слова: конкурентоспроможність національної економіки; фактори інноваційного розвитку; індикатори конкурентоспроможності національної економіки.

The paper focuses on the innovative indicators of competitiveness of the national economy of Ukraine. It was demonstrated that Ukraine should encourage high quality of education and training, offer incentives to invest new businesses, develop its economic and legal institutions.

Key words: competitiveness of national economy; factors of innovative development; indicators of competitiveness of national economy.

© Т. О. Пасічник, 2014

Постановка проблеми. Одним із найпотужніших стимулів, що змушує країни рухатися шляхом інновацій в умовах розвитку міжнародних економічних відносин, є глобальна конкуренція. З цього погляду, конкуренцію слід розглядати як позитивний фактор інноваційних змін, а не як загрозу економічним інтересам національних економік. Конкуренція сприяє розвитку науково-технічного прогресу і впровадженню його у виробництво, змушує підприємства використовувати технології, які забезпечують найнижчі витрати, підвищує економічну ефективність підприємств, сприяє посиленню конкурентоспроможності національної економіки загалом.

З іншого боку, в останні декілька місяців глобальна економічна ситуація характеризується зростанням напруженості в геополітичних відносинах між країнами Заходу і Росією, між Китаєм та Японією. Зокрема, про зростання ризиків для світової економіки, в тому числі на фінансових ринках, зазначили лідери країн “Великої двадцятки” в комюніке за підсумками саміту в Брісбені (15–16 листопада 2014 р.) [1]. Практичні результати зростаючих тенденцій до протистояння між цими країнами ще повністю не матеріалізовані, але вже зараз можна говорити, що подібна напруженість не сприяє зростанню конкурентоспроможності їхніх національних економік, а також негативно впливає на економічне становище України не в останню чергу через те, що закриває можливості до обміну технологіями та інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера досліджень інноваційного розвитку економіки, інноваційної діяльності підприємств представлена працями багатьох вітчизняних (Ю. Бажал, Д. Черваньов, О. Лапко, Н. Краснокутська та ін.) та іноземних (Й. Шумпетер, Р. Солоу, С. Тоффлер, С. Фон Хіппель, Б. Санто) авторів. Питання конкурентоспроможності національної економіки опрацьовували українські вчені В. Геєць, Б. Губський, В. Білоус, Ю. Пахомов та багато інших. Водночас у питанні конкурентоспроможності економіки, її економічної безпеки неможливо дати остаточну відповідь, адже динамічне і швидкозмінне макроекономічне середовище, інноваційне спрямування економічного розвитку ставлять усе нові й нові завдання перед дослідниками-економістами.

Мета статті – оцінити сучасний стан конкурентоспроможності національної економіки України з погляду інноваційного і технологічного розвитку нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Глобальність сучасної економіки передбачає глобальність та інноваційність конкуренції. Конкурентоспроможність має багаторівневий вимір: конкурентоздатність окремих компаній, національна конкурентоздатність (економіка окремої країни), конкурентоздатність об’єднань чи блоків країн, міжнародна і глобальна інноваційна конкурентоздатність.

Системні елементи конкурентоспроможності країн – багатоаспектність, нові компетенції та знання, динамізм, мобільність, інноваційність, ефективність, адаптивність. При цьому конкуренція як фактор інноваційного розвитку країн змушує їх відмовлятися від екстенсивного розвитку. Економічно розвинені країни розширюють свої виробничі можливості за рахунок інтенсивного, а саме інноваційного, розвитку. Це виявляється як в умовах сталого розвитку, так і за умов економічних криз, коли інтенсивність використання нових технологій має тільки зростати.

За найпоширенішим визначенням, інновація – продукт інноваційної діяльності, доведений до стадії комерційного використання, який поширюється на ринку у вигляді нового товару або технології. За Й. Шумпетером, який вважається засновником теорії інноваційного економічного розвитку, до інновацій можна зарахувати такі складові:

1) виготовлення нового, тобто ще не відомого споживачам, блага або створення нової якості того чи іншого блага;

2) упровадження нового способу виробництва, в основі якого необов’язково лежить наукове відкриття і яке може полягати також у новому способі комерційного використання раніше виготовленого товару;

3) освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому дана галузь промисловості країни ще не була представлена;

4) отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів незалежно від його попереднього існування;

5) проведення реорганізації бізнесу [2, 124].

Розуміння Й. Шумпетером природи інновацій лягло в основу сучасної класифікації інновацій, за якою виділяють такі їх види:

– товарні інновації – зміни в товарах чи послугах, які пропонує організація;

– інновації процесу – зміни у способах, за допомогою яких товари створюються і доставляються кінцевому споживачу;

– інновації місця – зміни в контексті, в якому товари чи послуги представлені на ринку;

– інновації парадигми – зміни у базових ментальних моделях, які задають межі того, що робить організація [3, 10].

Інноваційну діяльність країни характеризує фактор її інноваційної здатності – можливості створення нових конкурентоспроможних товарів і технологій. Національна інноваційна здатність – один із найважливіших показників оцінки раціональності структури економіки, оскільки вона визначає швидкість поширення нових технологій у всіх галузях господарства. Другим фактором, що характеризує інноваційну діяльність країни, є її інноваційна чутливість – здатність до швидкого й ефективного засвоєння інновацій і насичення ними всіх галузей економіки країни. Асиметрія невідповідностей інноваційної здатності та інноваційної чутливості означає відсутність ефективної взаємодії між підприємствами різних галузей, а тому є негативним фактором для зростання конкурентоздатності країни.

Автори “Глобального індексу конкурентоспроможності країн” вважають, що конкурентоспроможність – це “набір інституцій, заходів і чинників, які визначають рівень продуктивності країни”. У свою чергу, рівень продуктивності встановлює рівень процвітання, якого може досягнути економіка, а також рентабельність інвестицій, що є показником потенціалу зростання економіки [4, 4]. Методика визначення глобального індексу конкурентоспроможності базується на 12 групах показників (рис. 1).

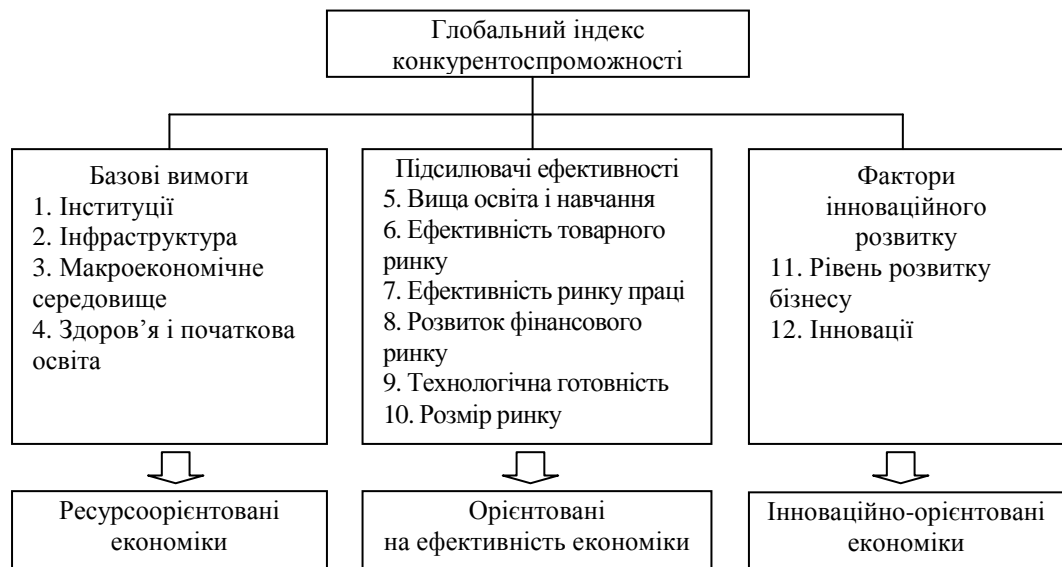

Рис. 1. Структура індексу глобальної конкурентоспроможності [4, 9]

Крім багатьох інших моментів, описана методика цікава тим, що поділяє чинники технологічної готовності та інноваційного розвитку. Технологічна готовність визначає швидкість і легкість, з якою економіка приймає наявні технології для підвищення продуктивності свого виробництва, з особливим наголосом на здатності задіяти інформаційні та комунікаційні технології у виробництво. При цьому не має особливого значення місце, де винайдено технологію – в межах країни чи за кордоном. Головне, щоб підприємства, які працюють у середині країни, мали доступ до передових технологій і могли їх переймати та використовувати. У цьому контексті рівень технологій, доступних для організацій, потрібно відрізнити від власне інноваційних факторів – здатності проводити так звані “blue sky” дослідження (наукові дослідження, прикладні результати яких не є очевидними; їх ще називають “дослідженнями без чіткої мети” або “фундаментальними” дослідженнями [5]) і створювати нові технології для інновацій, що розширюють межі знань про ефективне виробництво.

З цього погляду, успіхи вітчизняної сфери ІТ, зокрема українські проекти з виготовлення програмного забезпечення, яке продається за світовому ринку, є свідченням технологічної готовності нашої країни до створення конкурентної ІТ-продукції, що, у свою чергу, є результатом високої якості людського капіталу (наявність спеціалістів з програмування та комп’ютерних технологій). Разом з тим технологічна готовність – це ще не показник здатності наших підприємств до створення інновацій продукту, процесу чи парадигми у сфері ІТ. Іншими словами, готовність сприйняти наявні технології є наслідком того, що ми маємо спеціалістів, рівень яких дозволяє досягнути технологію і користуватися нею; створювати ж винаходи та на їх основі інноваційні товари – це наступний етап розвитку економіки, до якого можна прийти виключно за рахунок розвитку і повного використання потенціалу інших чинників.

На жаль, не всі країни можуть скористатися потенціалом зростання деяких факторів. Наприклад, якщо для розвинених країн так звані “базові” фактори будуть недостатніми для подальшого зростання конкурентоспроможності і ключові можливості для цього перебувають в інноваційному розвитку і підвищенні складності бізнесу, то для країн з низьким рівнем економічного розвитку основні можливості містяться в межах роботи з ресурсними факторами та чинниками підвищення ефективності. В Україні, яка перебуває на другому рівні розвитку факторів ефективності, для підвищення конкурентоспроможності економіки потрібно дбати, в першу чергу, про підвищення рівня вищої освіти і післядипломного навчання, підвищувати ефективність ринку праці, фінансового й товарного ринку, покращувати готовність підприємств до використання новітніх технологій (табл. 1).

У табл. 1 не враховано негативні зрушення в національній економіці України, зумовлені подіями поточного року, такими як анексія частини території Російською Федерацією та відсутність контролю держави за деякими районами Луганської та Донецької областей. В умовах падіння обсягу національного внутрішнього продукту й девальвації гривні для підтримання конкурентоспроможності національної економіки на певному рівні доведеться все більше уваги приділяти базовим факторам і факторам ефективності. Перспектива зростання показників інноваційного розвитку в найближчі декілька місяців невтішна, оскільки потребує наявності фінансової ресурсної бази, формування якої багато в чому залежить від рішучості інвесторів вкладати гроші в нові проекти.

Нині Україна перебуває не на тому етапі розвитку, який дозволив би певною мірою використовувати фактори інноваційного розвитку, але це не означає, що над інноваціями не потрібно працювати. Справа в тому, що всі фактори так чи інакше взаємопов’язані: вони доповнюють один одного, слабкість одного фактора може негативно впливати на інші. Зокрема, для того, щоб створити передумови до інноваційного розвитку, слід: а) досягнути високої якості здорової, високоосвіченої робочої сили; б) створити умови для технологічної готовності країни; в) спрямувати достатню кількість фінансових ресурсів на інвестування в інноваційне виробництво.

Питома вага факторів конкурентоспроможності та рівень розвитку країн *

Показники	Етапи розвитку				
	Етап 1: факторо- орієнтований	Перехід від етапу 1 до етапу 2	Етап 2: орієнтований на ефективність	Перехід від етапу 2 до етапу 3	Етап 3: інноваційно- орієнтований
Обсяг ВВП на душу населення (\$ США)	< 2000	2000–2999	3000–8999	9000–17 000	> 17 000
Питома вага базових потреб, %	60	40–60	40	20–40	20
Питома вага факторів ефективності, %	35	35–50	50	50	50
Питома вага факторів інновацій, %	5	5–10	10	10–30	30
Приклади країн	Бангладеш, Гана, Індія, Киргизія, Нігерія, Пакистан, Таджикистан, Ємен, Зімбабве та ін.	Алжир, Азербайджан, Гондурас, Молдова, Монголія, Саудівська Аравія, Венесуела та ін.	Вірменія, Китай, Єгипет, Грузія, Індонезія, Чорногорія, Румунія, Сербія, ІАР, Таїланд, Україна та ін.	Аргентина, Бразилія, Чилі, Хорватія, Угорщина, Казахстан, Мексика, Польща, Росія, Туреччина, ОАЕ та ін.	Австралія, Канада, Бельгія, Франція, Німеччина, Ізраїль, Нова Зеландія, Словаччина, Катар, Тайвань, США та ін.

* Примітка: складено автором на основі [4, 10]

Сформовані вище тези можна продемонструвати розрахунками, що проводить Міжнародний економічний форум під час складання індексів конкурентоспроможності. У рейтингу конкурентоспроможності 2014 р. Україна опинилася на 76-му місці зі 144 країн світу (рейтинг складено за показниками 2013 р. без урахування останніх подій у країні). За розвиненістю базових факторів (інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, здоров'я і початкова освіта) ми посідаємо 87-ме місце (4,36 бала), за чинниками ефективності (вища освіта і навчання, ефективність товарного, фінансового ринків, ринку праці, технологічної ефективності) – 67-ме (4,11 бала), за показниками інноваційного розвитку – тільки 92-ге місце (3,41 бала).

Найбільш негативно на конкурентоспроможність національної економіки України впливає відсутність розвинутого інституційного середовища (130-те місце в рейтингу), стан макроекономічного середовища (105-те місце), низька ефективність товарного ринку внаслідок нечесної конкуренції (112-те місце), нерозвиненість фінансового ринку (107-ме місце). Фактично, головними “стовпами” конкурентоспроможності України є показники стану початкової, середньої та вищої освіти, якість математичної освіти (30-те місце), обсяг ринку (але це не заслуга суспільства, а географічна й історична даність), задовільний стан інфраструктури. Найцікавіші для нас у межах даного дослідження оцінки факторів технологічної готовності та інноваційного розвитку подано в табл. 2.

Значення окремих індикаторів глобальної конкурентоспроможності України *

№ з/п	Індикатор	Значення	Місце (зі 144 країн)
Технологічна готовність			
1	Використання передових технологій	4,1	113
2	Застосування технологій на рівні підприємств	4,2	100
3	Прямі іноземні інвестиції та переміщення технологій	3,7	127
4	Рівень користування Інтернетом, %	41,8	82
5	Кількість абонентів фіксованого широкопasmового Інтернету (на 100 осіб)	8,8	68
6	Міжнародний інтернет-трафік, кб/сек на одного користувача	52,9	50
7	Кількість абонентів мобільного широкопasmового доступу (на 100 осіб)	5,4	107
Інновації			
8	Здатність до інновацій	3,6	82
9	Якість наукових дослідних інститутів	3,8	67
10	Витрати компаній на НДДКР	3,1	66
11	Співпраця між університетами та виробництвом у сфері НДДКР	3,5	74
12	Державні закупівлі передових технологічних товарів	2,9	123
13	Наявність науковців та інженерів	4,3	48
14	Кількість зареєстрованих патентів	3,2	52

* Примітка: складено автором на основі [4, 373]

Характеризуючи конкурентоспроможність національної економіки (макроекономічний вимір), слід також звернути увагу на конкурентоспроможність підприємств (мікроекономічний вимір). З погляду окремих підприємств, конкуренція є частиною їх маркетингового середовища. Як відомо, до зовнішнього мікросередовища підприємства належать споживачі, які формують попит, виробники, які формують пропозицію, постачальники і посередники, що визначають закупівельні та збутові можливості підприємства, конкуренти, без яких неможливо взагалі уявити існування ринкових відносин. Компанії досягають конкурентних переваг шляхом інновацій у широкому значенні цього слова. Інновації можуть виявлятися в нових характеристиках чи оформленні товару, в новому процесі виробництва, в нових способах донесення товарів до кінцевого споживача, в нових підходах до маркетингової діяльності тощо. При цьому слід відрізнити інновації від несуттєвих видозмін у продуктах і технологічних процесах, що являють собою радше естетичні, а не глибокі революційні чи еволюційні новації. До інновацій не належать незначні технічні зміни або зміни в дизайні товарів, які залишають незмінним конструктивне виконання і не впливають на вартість товару, параметри його якості.

Якщо конкуренти реагують повільно, то такі інновації створюють конкурентні переваги, які підвищують ефективність компанії, покращують її фінансові результати, створюють передумови для подальшого інвестування у розвиток. Високий рівень невизначеності майбутніх результатів і високі ризики зменшують приплив інвестицій в інновації. Натомість здорова конкуренція, відносна передбачуваність очікуваної вигоди стимулюють подальші вкладення в інновації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Очевидно, що для формування інноваційного середовища національної економіки слід створювати передумови для розвитку конкуренції на всіх товарних ринках. Нині рівень розвитку конкуренції та кооперації на товарних ринках в Україні залишається низьким, ознаки чого такі: зростання цін, монополізація та надмірний рівень концентрації окремих товарних ринків, низький рівень продуктивності праці та інноваційної спрямованості національної економіки. Необхідною умовою для появи перспектив підвищення конкурентоспроможності за рахунок інноваційного розвитку має стати відновлення миру і державного контролю над східними регіонами України і Кримом. Безумовно, підвищення національної безпеки країни і проведення швидких та ефективних реформ для підвищення конкурентоспроможності економіки – найвищі пріоритети, які стоятимуть перед усією країною в найближчій перспективі.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, як правило, не ставлять перед собою конкретних завдань щодо розвитку конкуренції. Водночас у межах своїх компетенцій вони можуть впливати на формування конкурентного середовища таким чином: сприяти розвитку малого та середнього бізнесу шляхом зниження бар'єрів для входу та виходу з ринку; розвивати інфраструктуру товарних ринків, включаючи доступ до транспортних, складських, посередницьких, митних та інших послуг; запроваджувати надання державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за її наданням; зменшити корупційний фактор, що несумісний з інноваційним розвитком, у роботі державних адміністрацій.

Окрім розвитку конкурентного середовища, в розпорядженні держави є також набір інструментів, за допомогою яких вона може реалізувати широку підтримку інноваційній діяльності. До них можна зарахувати пряму фінансову підтримку інноваційних проектів (утворення нових галузей, замовлення на інноваційні продукти за кошти державного бюджету), фіскальні пільги для підприємств-інноваторів, інші правові, економічні, інфраструктурні, політичні інструменти підтримки інновацій.

Список використаних джерел:

1. G20 Leaders' Communique. Brisbane Summit, 15–16 November 2014 [Electronic resource]. – Mode of acces : https://www.g20.org/sites/default/files/g20_resources/library/brisbane_g20_leaders_summit_communique.pdf
2. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Шумпетер Й. А. – М. : Директ-медиа Паблишинг, 2008.
3. Tidd J. Managing Innovation. Integrating Technological, Market and Organizational Change / Tidd J., Bessant J., Pavitt K. – Third Edition. – John Wiley & Sons, Ltd, 2005.
4. The Global Competitiveness Report 2014–2015: Full Data Edition [Electronic resource]. – World Economic Forum. – Mode of acces : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
5. Balaram P. Editorial: Blue sky research [Electronic resource] / Balaram P. – 1999. – Mode of acces : <http://www.ias.ac.in/jarch/currsci/76/1/5.pdf>